

Мацера С.М., Шпаргало Г.Е., Процишин О.Г. Анализ и мировая практика применения традиционных методов денежно-кредитной регуляции

Критически рассмотрена теоретическая база и практика применения основных концепций денежно-кредитной регуляции экономики с учетом позиций ведущих экономистов.

Ключевые слова: денежно-кредитная регуляция экономики, денежные рынки, цели денежно-кредитной политики, инструменты денежно-кредитной политики, таргетирование.

Macera S.M., Shpargalo G.E., Procishin O.R. Analysis and world practice of application of traditional methods of monetary accommodation

Theoretical base of different scientific streams in economics and practice of monetary regulation of economy are critically considered. Position of leading economists on that point are covered.

Keywords: monetary accommodation of economy, money-markets, aims of monetary policy, instruments of monetary policy.

УДК 336.71

*Доц. Ю.В. Машика, канд. екон. наук – Закарпатський ДУ,
м. Ужгород*

**МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ
В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ**

Розглянуто міжнародний досвід і стандарти банківського регулювання та нагляду, досліджено методологічні засади організації банківського нагляду Національним банком України. Проаналізовано стан банківської системи України в сучасних умовах. На основі Базельської угоди про міжнародне наближення визначення капіталу та стандартів капіталу запропоновано підходи для удосконаленого вимірювання ризику банківської діяльності.

Ключові слова: банк, Національний банк України, банківський надгляд, банківське регулювання, система оцінювання ризиків, реєстрація, ліцензування, безвізний надгляд, інспектування.

Постановка проблеми. Різке підвищення рівня ризику комерційних банків в умовах посилення фінансової глобалізації ставить перед наглядовими органами нові складні завдання. Для органів банківського нагляду вже недостатньо використовувати дані щодо дотримання банками кількісних і якісних вимог: вони мають бути впевнені, що банки в майбутньому зможуть уникнути значних ризиків або покрити збитки в разі їх виникнення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему банківського нагляду та управління ризиками в банківській діяльності в сучасних умовах досліджували такі вчені – В. Тичина, В. Кротюк, О. Куценко, О. Бус, С. Міщенко, П. Нікіфорова, О. Неізнана та ін.

Невирішені аспекти проблеми. Разом з тим, незважаючи на значний науковий доробок, дослідженнями не охоплено повною мірою питання особливостей механізму функціонування банківського нагляду в Україні та його ролі у забезпеченні фінансової стійкості банківської системи, що власне і стало предметом цього дослідження.

Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу ситуації та з'ясуванні основних проблем дієвості механізму функціонування банківського нагляду в

Україні в умовах економічної кризи. Використовували такі методи, як: статистичні, економіко-математичні, порівняльного аналізу та динамічних рядів.

Основна частина. Банківський нагляд визначається як система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банківськими установами у процесі їх діяльності законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників [1].

Широку координацію у сфері банківського регулювання та нагляду на міжнародному рівні було розпочато заснуванням Базельського комітету з питань банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків у Швейцарії (м. Базель). Базельський комітет розробив 25 принципів ефективного банківського нагляду. Ці принципи потрібно розглядати як мінімальні вимоги, які кожна країна доповнює, виходячи з властивих лише їй умов і можливих ризиків [4].

Наглядові функції НБУ здійснює шляхом:

- 1) вступного контролю, який зводиться до чіткого визначення вимог для отримання банками ліцензії на проведення банківських операцій, порядку та термінів дії цієї процедури;
- 2) попереднього контролю, змістом якого є контроль за виконанням економічних нормативів, встановлення вимог до ведення справ банками з мінімальним ризиком, застосування санкцій, згідно з чинним законодавством;
- 3) поточного контролю, який здійснюється з метою визначення ризиків, притаманних банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства та нормативно-правових актів НБУ [6].

Для банківської системи 2009 р. був досить складним і характеризувався початком глобальних трансформацій на фінансовому ринку. Показовим було друге півріччя 2009 р., коли можна було спостерігати послаблення нормативного регулювання, а також пруденціального контролю з боку Національного банку України (вочевидь, під тиском міжнародних фінансових організацій). Впродовж останнього року кредитна активність банків була слабкою. Основні зусилля були сконцентровані на роботі з проблемною заборгованістю, враховуючи її продаж і реструктуризацію. Але це не допомогло поліпшити якість активів, значна частина банків мала проблеми з ліквідністю через низьку якість вкладень. Незважаючи на застосовані заходи для стабілізації фінансового стану банків, ключові ризики для банківської системи країни (втрата активів та зниження їх ліквідності) зберігаються на високому рівні (табл. 1) [2].

У 2009 р. банки зіткнулися із наслідками агресивної політики захвату ринку та уявного хеджування власних валютних ризиків шляхом перекидання їх на позичальників. Погіршення ділової активності у низці галузей економіки спричинило зниження доходів підприємств і населення, а девальвація національної валюти призвела до збільшення фінансового навантаження на позичальників, які отримали валютні кредити. Наслідком впливу зазначених чинників було значне погіршення якості робочих активів банків через збільшення кількості неплатоспроможних позичальників. Незважаючи на програми реструктуризації позик, які активно використовують банківські установи, та послаблення резервних вимог Національним банком України (з метою послаблен-

ня регуляторного тиску на фінансові інститути, що функціонують у складних економічних умовах), впродовж останнього року спостерігалось 4-кратне збільшення простроченої заборгованості, що призвело до збиткової діяльності багатьох банків (в окремих випадках – до ліквідації). Наразі в стані ліквідації перебувають такі банки: АБ "Банк регіонального розвитку", АТ "Градобанк", ТОВ "Київський універсальний банк", АКБ "Європейський", ВАТ КБ "Національний стандарт", КБ "Українська фінансова група", АКБ "Східноєвропейський банк", ТЗОВ КБ "АРМА", ВАТ "БІГ Енергія" та ін.

Табл. 1. Динаміка показників діяльності банків України (2008-2010 рр.)

Показник	01.01.08 р.	01.01.09 р.	01.07.09 р.	01.10.09 р.	01.01.10 р.
Кількість діючих банків	175	184	187	185	182
зокрема з іноземним капіталом	47	53	51	49	51
Регулятивний капітал БСУ, млн грн	72265	123066	119476	128051	135802
Рівень простроченої заборгованості, %	1,31 %	2,45 %	5,69 %	7,56 %	9,36 %
Чисті активи, з урахуванням резервів, млн грн	599396	926086	864 695	889959	880302
Чистий фінансовий результат, млн грн	6620	7304	-14 321	-20944	-38450
Офіційний валютний курс UAH / USD	5,0500	7,7000	7,6405	8,004	7,9850

Упродовж останнього року банківська система (зокрема державні банки) також була залучена до фінансування дефіциту держбюджету (на кінець грудня 2009 р. обсяг боргових паперів, які було емітовано центральними органами державного управління, в інвестиційних портфелях банківського сектору становив 20,22 млрд грн) і дефіциту ресурсів окремих держкомпаній, платоспроможність яких сумнівна. Здатність держави й окремих компаній своєчасно розраховуватися за зобов'язаннями буде визначати напрям розвитку банківської системи впродовж найближчого року.

Основним завданням банківського сегменту впродовж останнього року була підтримка ліквідності, що також досягалося внаслідок вивільнення засобів із робочих активів. Цей період характеризувався низькою кредитною активністю, а основний обсяг нових кредитів був спрямований на рефінансування заборгованості підприємств і населення. На початок 2010 р. заборгованість юридичних осіб за банківськими кредитами становила 475 млрд грн (станом на 01.01.2009 р. – 473 млрд грн). При цьому обсяг нових кредитів, наданих у 2009 р. банками підприємствам, становив 750,5 млрд грн, що загалом відповідало обсягу погашення раніше отриманих кредитів суб'єктами господарської діяльності. Водночас, населенню за рік було надано нові кредити лише на суму 45,5 млрд грн, що, враховуючи погашення кредитів позичальниками, призвело до зменшення заборгованості фізичних осіб на 17 %. У деяких випадках реструктуризація відбувалася зі зміною валюти кредиту, що призвело до зменшення питомої ваги валютних кредитів у заборгованості резидентів перед банками від 59 % (на початок 2009 р.) до 51 % (на початок 2010 р.), навіть при незначному зростанні офіційного валютного курсу.

У 2009 р. було завершено діагностику фінансових установ, метою якої було визначення потреби банківського сектору в додатковому капіталі. Водночас у зазначений період спостерігалася певна лібералізація вимог до якості капіталу банківських установ, що дало можливість банкам враховувати в капіталі внески акціонерів ще до моменту їх реєстрації, а також включати субординований борг в іноземній валюті. Ймовірно такі кроки Національного банку України, хоча і були вимушеними, але дозволили підтримати зацікавленість низки власників (зокрема іноземних) до банківських установ у нашій країні.

Станом на початок поточного року регулятивний капітал банківської системи становив 135,8 млрд грн (станом на 01.01.2009 р. – 123,07 млрд грн). Балансовий капітал у 2009 р. зменшився на 4,09 млрд грн, оскільки збільшення статутних фондів (на 36,74 млрд грн) значною мірою було знівельовано збитками банківського сектору (38,45 млрд грн за 2009 р.) і знеціненням фінансових інструментів. У восьми банках на початок 2010 р. власний капітал мав негативне значення (у семи із них діє тимчасова адміністрація НБУ). Тимчасова адміністрація діяла у таких банках: "Національний кредит", "Надра", "Західінкомбанк", "Київ", "Родовід-банк", "Укрпромбанк", "ПІБ". Кредити Національного банку України є найбільш стабільним і надійним джерелом для банків, проте у деяких випадках супроводжуються додатковими обмеженнями свободи дій останніх. У ІІІ кварталі 2008 р. НБУ надав банкам кредитів на суму, що перевищує 100 млрд грн (у 2009 р. – 64,4 млрд грн, враховуючи кредити для рефінансування раніше наданих позик), основною метою надання яких була підтримка ліквідності банківського сектора на тлі нестабільної динаміки інших складових ресурсної бази. Це дало змогу банкам замінити значну частину клієнтських ресурсів і коштів материнських структур. Національний банк України зберіг політику масштабного кредитування банків і в І кварталі минулого року, хоча надалі сальдо рефінансування було негативним (рис.).

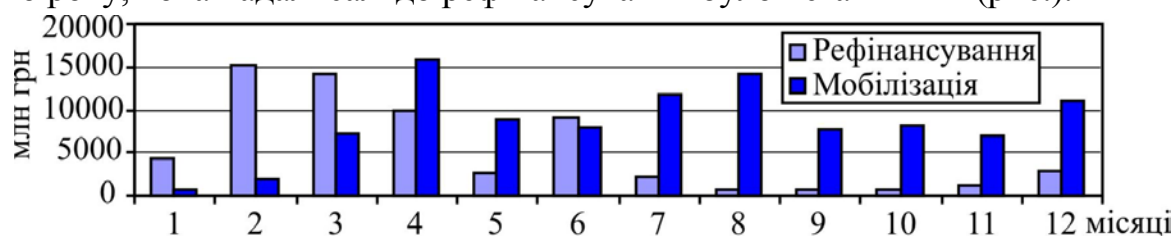

Рис. Динаміка рефінансування банків НБУ у 2009 р., млн грн [3]

Станом на початок 2010 р., заборгованість банківського сектору перед Національним банком України становила 86,3 млрд грн. Не виключено, що велика частина раніше наданих банкам позик буде пролонгована або рефінансована регулятором, що дасть змогу окремим банківським установам зберегти ліквідність у разі подальшого погіршення якості робочих активів.

Клієнтські ресурси (кошти населення і нефінансових корпорацій) зберегли своє ключове значення для банківської системи – на початок 2010 р. їхній обсяг перевищив 325 млрд грн, що дає змогу фондувати майже половину кредитного портфеля банківської системи на цю дату. Обсяг нових депозитів, залучених до банківської системи країни від населення і нефінансових корпорацій в 2009 р. становив 970,8 млрд грн (за відносно невеликої терміновості клієнтських ресурсів), з яких в останньому кварталі 2009 р. було залучено 174,9 млрд грн депозитів населення і 70,1 млрд грн коштів підприємств.

Незважаючи на позитивну динаміку депозитів населення, яка спостерігалася останнім часом, говорити про повернення довіри населення до банківської системи передчасно. Позитивна динаміка коштів фізичних осіб протягом останнього часу, передусім обумовлена: зниженням рівня недовіри серед вкладників (яка домінувала наприкінці 2008 р. і на початку 2009 р.), активними заходами щодо залучення клієнтських ресурсів з боку банків, відсутністю доступу в низки підприємств до банківського фінансування, що змушує власників надавати в якості забезпечення депозити (для багатьох підприємств це єдина можливість отримати банківське фінансування; останнє також може призвести до зменшення бази оподаткування). Водночас, у процесі взаємодії банків з клієнтами залишається низка проблем, які стримують повернення вилучених раніше депозитів до банківської системи. Це, насамперед, приклади невчасного повернення таких коштів (банки з тимчасовою адміністрацією і на стадії ліквідації), збереження негативного інформаційного фону і відсутність упевненості громадян у стабільному функціонуванні банків в майбутньому.

Не виключено, що в 2011 р. частина банківських установ значною мірою буде переорієнтована на ресурси внутрішнього ринку внаслідок обмеженої фактичної можливості хеджування валютних ризиків. Проте це не дасть змогу замінити гривневими депозитами залучені ресурси від НБУ і материнських структур. На наш погляд, динаміка клієнтських депозитів у банківській системі значною мірою визначатиметься станом економіки країни, а також залежатиме від довіри вкладників до банківських установ. Стимулятивна економічна політика, задекларована в останніх рішеннях НБУ, у поточному році буде проводитися в обмеженому обсязі внаслідок збереження високих девальваційних і інфляційних ризиків.

На початок 2010 р. в Україні зареєстровано 197 банків, з яких 182 здійснювали діяльність. Кількість банків з іноземним капіталом становила 51, з яких 18 – з 100 %. Шість банків були виключені із державного реєстру за останній рік, тоді як ще 17 банків перебувають на стадії ліквідації. Згідно з розподілом банків за групами на 2010 р., I група (найбільші банки) складається з 18 банків, II група – з 20 банків, III група – з 21 банку, IV група – з 122 банківських установ [2].

Сукупні активи банківського сектору станом на 01.10.2010 р. становили понад 956,4 млрд грн, власний капітал банків – 129,9 млрд грн, або 14,6 % пасивів банків, зобов'язання банків становили 758,4 млрд грн, кошти фізичних осіб становлять 229,4 млрд грн, або 30,2 % від загального обсягу зобов'язань, кошти суб'єктів господарювання – 119,5 млрд грн, або 15,8 %. Строкові кошти становлять 173,9 млрд грн, або 75,8 % від загальної суми коштів населення, а кошти на вимогу – 55,5 млрд грн, або 24,2 %.

Висновки. Отже, головна мета банківського регулювання і нагляду – безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів [5]. Досягнення цих цілей здійснюється, головним чином, шляхом установлення обов'язкових нормативів і лімітів для банків, а також перевірки з боку НБУ правильності розрахунку банками цих нормативів і лімітів. Показником якості нагляду повинна бути не кількість відкликаних ліцензій у банків, а рівень довіри до банківського сектору.

Головною причиною низького рівня довіри населення до банківської системи є закритість інформації про проблеми в банках і рівень ризику. На відміну від практики зарубіжних країн, у національних ЗМІ дуже рідко публікують інформацію про застосування санкцій до банків і пояснення їхніх причин. Бракує також інформації щодо планів подальших дій як з боку НБУ, так і з боку самих банків. Для зміцнення довіри населення до банківської системи потрібно запровадження Національним банком "інформаційно відкритого" банківського нагляду. Адже будь-яке накладення стягнень на банк наглядовим органом буде, з одного боку, давати можливість його вкладникам робити свідомий вибір, з іншого – вимагати від наглядового органу відкритого обґрунтування виявленого ним порушення й перспектив збереження коштів вкладників і кредиторів. Запровадження системи обов'язкового страхування вкладів стало позитивним чинником, який вплинув на підвищення рівня довіри до української банківської системи. Водночас варто мати на увазі, що у процесі банківського нагляду відшкодування вкладникам банків їхніх активів є останнім етапом, адже банківський нагляд має бути спрямовано на попередження банкрутства банку шляхом вчасного виявлення негативних явищ, на контроль за їх подальшими змінами. Для цього у НБУ є багато можливостей: починаючи від стягнення штрафів, вимоги від керівництва банків вжити необхідних заходів, призначення тимчасової адміністрації, до відкликання ліцензії – як крайній захід. Аналіз виконання банком кількісних вимог (нормативів) має бути підкріплено аналізом якісних чинників, оскільки нагляду на основі кількісних вимог недостатньо для ефективного здійснення наглядовим органом своїх функцій. Наглядовий орган повинен виявити причини, що зумовили порушення банком кількісних вимог. Здійснити точну оцінку якісних чинників складно, оскільки процедури корпоративного управління можуть істотно різнитися в банках, тому оцінювання відповідності банку якісним вимогам базується на професіоналізмі працівників банківського нагляду. Наглядовому органу також доречно розробити вимоги якісного характеру, яким повинен відповідати банк, наприклад, вимоги до організації корпоративного управління, системи внутрішнього контролю тощо.

Література

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7.12.2000 р., № 2121-III // ВВР. – 36 с.
2. Інформаційні та аналітичні матеріали Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua>.
3. Аналітичні матеріали Асоціації українських банків. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.aub.com.ua>
4. Базельський комітет з питань банківського нагляду // Основні принципи ефективного банківського нагляду. – Базель, 2006. – 236 с.
5. Грушко В.І. Банківський нагляд : навч. посібн. / В.І. Грушко, С.М. Лаптев, О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 264 с.
6. Міщенко В.І. Банківський нагляд : навч. посібн. / В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренева. – К. : Вид-во "Знання", 2004. – 406 с.

Машика Ю.В. Механизм функционирования банковского надзора в Украине и его значение в обеспечение финансовой устойчивости банковской системы

Рассмотрены международный опыт и стандарты банковского регулирования и надзора, исследованы методологические основы организации банковского надзора Национальным банком Украины. Проанализировано состояние банковской системы Украины в современных условиях. На основе Базельского соглашения о международном приближения определения капитала и стандартов капитала предложены подходы для усовершенствованного измерения риска банковской деятельности.

Ключевые слова: банк, Национальный банк Украины, банковский надзор, банковское регулирование, система оценки рисков, регистрация, лицензирование, безвыездный надзор, инспектирование.

Mashyka Yu. V. The functioning mechanism of banking supervision in Ukraine and its role in the provision of the financial stability in the banking system

The article considers international experience and standards of banking regulations and their supervision, methodological principles of organization of banking supervision by the National Bank of Ukraine. It analyses the state banking system of Ukraine in the modern world. Based on the Basel agreement of the international convergence of capital and capital standards, it proposes approaches to the improved risk assessment in the banking sector.

Keywords: Bank, the National Bank of Ukraine, bank supervision, banking regulations, a system of risk assessment, registration, licensing, off-site supervision, inspection.

**УДК 519.86:336.73 Здобувач Р.В. Руська; доц. О.Т. Івашук, канд. екон. наук;
доц. С.А. Пласкоть, канд. екон. наук. – Тернопільський НЕУ**

**ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОЇ
МОДЕЛІ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ**

Запропоновано підхід, основна ідея якого полягає в представленні кредитної спілки у вигляді сукупності стохастичних фінансових потоків, що описують як найважливіші операції кредитної спілки, так і вплив основних чинників зовнішнього середовища.

Постановка проблеми. На сьогодні немає загальноприйнятої математичної моделі для дослідження діяльності кредитної спілки загалом. Її створення істотно ускладнюється такою обставиною, оскільки притік вкладів, надходження платежів із кредитування, і пов'язані з ними зміни капіталу кредитної спілки є випадковими процесами, і тому в якості моделі спілки необхідно розглядати клас двічі стохастичних процесів, який ще слабо вивчений.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну кількість наукових праць, зокрема О. Волкової [1] В. Гончаренка [2], О. Гавриленко [3], Б. Дадашева, О. Гриценка [4], Г. Захарченка [5], П. Козинця [6], А. Оленчика [7], Л. Нагребецької [8], О. Фарата [9] та ін. присвячено розвитку та стійкості кредитних спілок, пошуку ефективних методів та механізмів її забезпечення. Необхідність вирішення специфічних проблем кредитних спілок потребують подальшого дослідження та розроблення сучасних підходів, ефективнішого застосування економіко-математичного моделювання, що визначає актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Фінансово-економічний механізм, який є основою діяльності кредитних спілок – специфічний, він принципово відрізняється від засад діяльності інших фінансових установ і дає підстави вважати ці організації неприбутковими. Спілка здійснює кредитування своїх членів за ра-